

Tekei Erika

Fehér Virág és Fehér Virágszál.

Balla Tamás magyardécsei

népmese gyűjteményének recepciótörténete

Bevezetés

Egy népmese gyűjtemény recepcióját követem nyomon, ismertetem és elemzem dolgozatomban – egyrészt a folklórgyűjtés és -kutatás veszélyei-re összpontosítva: a tudományos reprezentáció és a helyi recepció közötti feszültségeket, ellentmondásokat vizsgálva egy folklórkiadvánnyal való találkozás kapcsán. Emellett, a tárgyiasult hagyománnyal való érintkezés, a kulturális örökségnek a szóbeliség helyett/mellett írott, nyomtatott formában való továbbadási lehetőségének pozitív vetületeit is figyelembe véve.

Kérdéseim, hogy a különböző kommunikációs technológiák, médiumok megjelenése, majd egyidejűsége, egymásra halmozódása, a különböző regiszterek váltogatása hogyan alakítja, szervezi a hagyomány szerkezetét, jelentéseit, a hagyományhoz való viszonyulást, a hagyományt használó, őrző, kutató és áruba bocsátó egyének és csoportok viszonyát? Hogyan lesz olvasmánnyá egy lokális-regionális közösségről készült reprezentáció az illető közösségben, hogyan találkozik, hogyan szembesül a személyes narratívumok keretébe foglalt helyi hagyományokkal, saját hagyományaiival? Miért alakulhat ki konfliktus a helyi recepció és a tudományos, szakmai recepció között?

A népmese gyűjteménynek három kiadása jelent meg, a következő sorrendben: *Fehér Virág és Fehér Virágszál. Magyardécsei népmesék.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970; *Borsszem Péter. Magyardécsei népmesék.* Litera Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2001 és *A világéneklő madár. Magyardécsei népmesék.* Corvin Kiadó, Déva, 2013. Bár az egyes kötetek címe eltérő, a tartalmuk szinte teljes mértékben megegyezik, ugyanaz a huszonöt mese olvasható bennük, nagyrészt terjedelmes

varázsmesék és tündérmesék, valamint néhány rövidebb tréfás- és csalimese. Balla János volt a mesélő, Balla Tamás a gyűjtő, az 1970-es első kiadás Faragó József szerkesztésében és az általa írt utószóval jelent meg, míg a két újabb kiadás már kizárólag a meséket és a szómagyarázatot, a tájszavak jegyzékét tartalmazza. Az első kiadás illusztrátora Cseh Gusztáv volt, a második kiadás illusztrációit a székelyudvarhelyi Palló Imre Művészeti Szakközépiskola diákjai készítették, míg a harmadik kiadás Szabó Erzsébet rajzaival jelent meg.

Források, értelmezési keret, fogalomhasználat és módszer

Források

Forrásaim a népmese gyűjtemény három kiadásán kívül e könyvekhez kapcsolódóan romániai magyar és magyarországi folyóiratokban, napilapokban (*Pionír, Ifjúmunkás, Utunk, Igaz Szó, Falvak Dolgozó Népe, A Hét, Előre, Igazság, Ethnographia*) megjelent szakkikkek, kritikák és recenziók, valamint interjúk és levelek szövege.

Értelmezési keret és fogalomhasználat

A népmese gyűjtemény helyi és szakmai recepciójának értelmezési keretként a történetileg egymásra torlódó kommunikációs technológiák – szóbeliség, írásbeliség, könyvnyomtatás, elektronikus kommunikáció – pozitívumait és negatívumait,¹ a kulturális örökség fogalmának kibővülését

¹ 1998-ban jelent meg magyarul a Nyíri Kristóf és Szécsi Gábor által szerkesztett tanulmánykötet: *Szóbeliség és írásbeliség. A Kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, mely válogatást nyújt a szóbeliség–írásbeliség paradigma kialakulását meghatározó írásokból, Friedrich Nietzsche, Walter J. Ong, Eric A. Havelock, Jack Goody, Brian Stock és Michael Heim tanulmányai olvashatóak a kötetben. A könyv egy olyan kutatási program eredményeként született, mely új filozófiatörténeti paradigma kidolgozására tesz kísérletet, mely paradigma – Nyíri Kristóf bevezetője szerint – a filozófia fogalmi feszültségeit „a történetileg egymásra torlódó kommunikációs technológiák – szóbeliség, írásbeliség, könyvnyomtatás, elektronikus kommunikáció – között fellépő diszharmóniákból eredezteti” (Nyíri–Szécsi 1998: 16).

és az így bekövetkező léptékváltást,² a folklorizmust és a generációt³ mint társadalomtudományi fogalmakat emelném ki, valamint a Hermann Bausinger nevéhez kötődő „párhuzamos különidejűségek” terminusát.

A kulturális örökség fogalmának kibővülése a közösségi részvételt, a helyi léptéket erősíti. A kulturális örökség lényege politikai, gazdasági vagy társadalmi változások által veszélyeztetett kulturális javak regisztrálása és megőrzése, egy közösség kultúrájának, identitásának megtartását szolgálja (Sonkoly 2009: 199–210).

A folklorizmus egy olyan kommunikációs folyamat – „amelynek révén a népi kultúra egy eleme, elemcsoportja az eredetitől eltérő, idegen környezetbe kerül, és maga a folyamat önmagán túlmutató, másodlagos (társadalmi, esztétikai, politikai stb.) jelentéssel bír” (Bíró 1987: 31). Az új kontextusban a folklórelem jelentése megváltozik tehát. Bíró Zoltán a folklorizmusjelenségeket illetően négy alaptípust különböztet meg: a tudományos, a reprezentációs, a mindennapi és a művészi folklorizmust (Bíró 1987: 33–43). Mondanivalóm szempontjából az első két típust tartom relevánsnak. A tudományos folklorizmus arra a folyamatra utal, melynek során, a kutatómunka eredményeként, az adatrögzítés, a feldolgozás és tudományos kiadványban való publikálás révén a folklórelemet kiemeljük saját kontextusából, áthelyezzük egy, a tudományos diszciplína elvárásainak, módszereinek, ismeretelméleti és tudománytörténeti előfeltevéseinek megfelelő környezetbe. A reprezentációs folklorizmus fogalmát Bíró Zoltán abban az értelemben használja, annak a folyamatnak a megnevezésére, amikor a népi kultúra kiválasztott és előtérbe helyezett elemei mintegy kiállítási tárgyakként vagy áruként, a piac, az eladhatóság, a különböző ízlésszférák kritériumainak megfelelően kerülnek új, idegen környezetbe.

² „Ahhoz a váltáshoz hasonlóan tehát, amikor a történetírás a dinasztikák és a keresztény monarchiák történetéről áttért a nép és a nemzet történetéhez, most a kollektív emlékezet e formájának egy újabb tágulását figyelhetjük meg: a helyi örökség története is idekerül.” (Erdősi–Sonkoly 2004: 12)

³ „[...] egyének bizonyos halmaza specifikus gondolkodásmódot, tapasztalatot és cselekvési repertoárt sajátít el és birtokol, ami tendenciaszerűen határolja körül a nemzedékhez tartozók halmazát, akiket összeköt a generációs egység. A nemzedék ilyenformán nem valamely statisztikailag (kvantitatív módon) körülhatárolható csoport, hanem a közös identitásban gyökerező, szubjektív alapon álló csoport.” (Gyáni 2008: 11)

Hermann Bausinger a különböző történeti tényezők által meghatározott elemek egyidejű társadalmi jelenlétét⁴ érti „párhuzamos különidejűségek”-en – „felfogások és életmódok, az eszmék és az ideológiák különidejűségéről van szó, melyek egyidejűleg, a mában léteznek” (Bausinger 1989: 25).

Módszer – diskurzuselemző megközelítés

Az adatanyag kiválasztását követően az elemzéshez és értelmezéshez a diskurzuselemző módszert választom, inkább koncepcionális iránymutatásként, mint konkrét elemzési stratégiaként, forгатókönyvként. Michel Foucault szerint a társadalmi valóság diskurzusok által konstruált valóság, a nyelv által hordozott jelentésekből épül fel, a diskurzus a kognitív tartalomként felfogott tudás termelésének és ellenőrzésének eszköze, normaképző társadalmi gyakorlat, melynek létmódja az intézményekben hálózatszerűen szétterjedő hatalom (Foucault 1991: 868–889). Norman Fairclough a diskurzuselemzés elsődleges céljának az előforduló diskurzusok beazonosítását, megnevezését tartja, és az elemzésben a nyelvi eszközök vizsgálata során az érvelés retorikájának egyes aspektusaira koncentrálok. A társadalmi mezőket, intézményeket, szervezeteket megkonstruáló társadalmi gyakorlatok szemiotikai hálózata a diskurzusok rendszere; az események társadalmi dimenzióját pedig a szövegek alkotják (Fairclough 2014: 9–20). A kötet recepcióját a diskurzusok aktorainak perspektívájából próbálom megközelíteni. A tárgyképzés, referenciák szintjén, a népmesegyűjteménnyel való találkozás kérdését szem előtt tartva, kérdésem az, hogy miről és milyen kontextusban szólnak ezek a szövegek, mi a szövegek témája és funkciója. A kijelentésváltozatok szintjén pedig azt vizsgálom, hogy kinek a diskurzusa, mi a szöveg írójának társadalmi pozíciója az adott szöveg – könyv, szakcikk, kritika, recenzió, levél, interjú – keletkezésekor, illetve közzétételekor.

⁴ „A faluközösségek vizsgálata során ezek a kutatók [Utz Jeggle, Carola Lipp, Wolfgang Kaschuba] arra a megállapításra jutottak, hogy azokban olyan normák, elképzelések uralkodnak, és olyan értékeket közvetítenek, melyek teljességükben nem magyarázhatók a közösségek jelen szociális meghatározottságából, s melyek sokkal inkább a falusi élet régebbi konstellációiból, struktúráiból erednek” (Bausinger 1989: 32)

Fehér Virág és Fehér Virágszál – a népmesegyűjtemény és kontextusa

Népmesegyűjtő pályázat

A romániai Országos Pionírtanács lapja, a *Pionír*⁵ 1967-ben népmesegyűjtő pályázatot hirdetett. Faragó József⁶ folklórkutató, a Román Akadémia Folklór Intézete kolozsvári osztályának kutatója gyűjtési útmutatót közölt a *Pionír* 1967. május 21. számában⁷ (Faragó 1967a: 1). Ugyanabban az évben, az *Utunkban*⁸ megjelent „Nagy” népmesegyűjtési pályázat – *kis mesegyűjtőknek* című cikkében a pályázat sikerének valószínűségét latolgatta, korábbi sikeres gyűjtési pályázatokra és azok eredményeire⁹ hivatkozott, Arany László népmesegyűjteményét ajánlotta követendő példának, valamint a családi mesemondást mint élő gyakorlatot tartotta még olyan tényezőnek, mely a sikert messzemenően biztosíthatja (Faragó 1967b: 1 és 4). A pályázatra mintegy százhusz népmese érkezett, és a

⁵ A *Pionír* 1950 és 1967 között jelent meg. 1950–1953 között Bukarestben szerkesztették, majd 1956-ig, a Magyar Autonóm Tartomány létrehozása után Marosvásárhelyen, 1956 februárjától 1967 novemberének végéig ismét Bukarestben. Több mint hetvenezer példányban jelent meg. Utódlapja a *Jóbarát* lett, amely 1967. szeptember 28. és 1989. december 14. között jelent meg Bukarestben, a romániai Pionírszervezet Országos Tanácsának hetilapjaként, hatvanezres példányszámban.

⁶ Faragó József (1922–2004) – 1943 és 1947 között a kolozsvári egyetem Néprajzi Tanszékének munkatársa, 1948–1985 között a Román Akadémia Folklór Intézete kolozsvári osztályának kutatója.

⁷ „A mesét próbáljuk a mesemondó szavai után leírni. A szépen elmondott mese stílusa világos és szabatos. Előadása nem cikornyás-terjengős, de nem is olyan szűkszavú, hogy cselekményének mozzanatait, fordulatait indokolatlanok, értelmetlenek maradjanak. Szövegében a leíró és elbeszélő részek a szereplők párbeszédeivel váltakoznak, akárcsak az élő előadásban. Vagyis a mesét elejétől végig Arany János tanácsa szerint igyekezzünk papírra vetni: »Amint azt egy kitűnő mesemondó szájjal előadná«”. (Faragó 1967a: 1)

⁸ Az *Utunk* a leghosszabb életű romániai magyar irodalmi lap, 1946 júniusától 1989 decemberéig jelent meg Kolozsváron, kezdetben kéthetenként, majd 1951 januárjától hetenként. Utolsó számát 1989. december 22-én nyomták ki, de a forradalmi események miatt már nem került terjesztésre. Szerkesztősége 1989 végén kimondta megszűnését, és megalakult az utódlapja, a *Helikon*.

⁹ „[...] valószínűleg sokan visszaemlékeznek néhány hasonló kezdeményezésre, illetőleg azok sikerére. 1954-ben a *Művelődési Útmutató* pályázata 5000-nél több találos kérdést eredményezett. 1958-ban a *Pionír* pályázói 17 000, a következő évben a *Napsugár* olvasói ugyanannyi, a *Kisapjítás* olvasói pedig közel 5000 közmondást-szólást küldtek be.” (Faragó 1967b: 1 és 4)

szervezők könyvformában való kiadását tervezték. Tíz mese jelent meg közülük a *Pionír*, illetve annak megszűnte után a *Jóbarát* hasábjain. Faragó József a következő javaslattal fordult 1967. október 20-án az Ifjúsági Könyvkiadó szerkesztőségéhez: „Javasolom egy magyar népmese gyűjtemény kiadását. A gyűjtemény az egész világirodalomban egyedülálló lenne, ugyanis a meséket pionírok, vagyis 10–14 éves gyermekek gyűjtötték országunkban. [...] Az eredmények mindenben igazolták a várakozást, ugyanis a beküldött mesék nagy része, a pályázati felhívásban megfogalmazott igényeknek megfelelően, elérte a kívánt irodalmi és folklorisztikai színvonalat. A pályázat anyagában száznál jóval több olyan mese van, amely nyomdafestéket érdemel, mert gyarapítja művelődésünk kincses-tárát, s ugyanakkor óriási erkölcsi elégtételt jelentene a kis gyűjtők számára.” A kiadónak írt levélrészlet az *Előre*¹⁰ című napilap 1970. december 13-án megjelent *Még egy levél Zsuzsi babához* című cikkében olvasható. Ebből az is kiderül, hogy bár Faragó javaslatára az azóta eltelt három évben nem érkezett igenlő válasz, mégis nemsokára megjelenik a Kriterion Könyvkiadó gondozásában egyetlen pályázónak, a díjnyertes Balla Tamásnak a magyardécei népmese gyűjteménye (Faragó 1970: 3).

A magyardécei születésű Balla Tamás, a besztercei 2. számú Líceum (jelenleg Andrei Mureșanu Főgimnázium) akkor X. osztályos, 16 esztendő-s tanulója a *Borsszem Péter* című mesével nyerte meg a pályázatot. A kézzel írott, kisregény terjedelmű „monumentális mese” gépelve több mint 40 oldalnyi lett volna, melyhez a mesegyűjtő diák két mellékletet is csatolt: magyardécei helynevek és tájszavak magyarázatát, valamint lejegyezte a gyűjtő nevét, a gyűjtés helyét, idejét és a mesemondóra vonatkozó adatokat is. Faragó József a szakszerű mesegyűjtés mellett magát a meseszöveget tartotta igazán értékesnek, valamint az élő, szóbeli mesemondás visszatük-rözésének módját. A mese lejegyzőjén kívül a mesemondót, Balla Jánost is dicséri, mert annak ellenére, hogy tisztában volt azzal, a mesegyűjtő diáknak a hosszú szöveget le kell jegyeznie, a mese cselekményének legkisebb részletét is aprólékosan kidolgozta, és így eszményien valósultak meg a hal-lás után lejegyzett, tollbamondásos mesegyűjtés kívánalmai, a mesékézirat „a fiatal gyűjtő meg az idős mesemondó egymást segítő-kiegészítő, türelmes együttműködésének is ritka szép dokumentuma” (Faragó 1968: 5).

¹⁰ Az *Előre* országos romániai magyar napilap 1953. április 1. és 1989. decembere között jelent meg.

Romániai magyar diákoknak szóló néprajzi gyűjtőversenyek

Az ebben az időszakban szervezett irányított néprajzi gyűjtőversenyeket, melyekbe a romániai magyar gyermeklapok – *Pionír*, *Jóbarát*, *Napsugár*¹¹ – a diákokat bevonták, Szabó Zsolt foglalta össze időrendi sorrendben a *Népismereti Dolgozatok* tanulmánykötet-sorozat 1976-ban megjelent kötetében (Szabó 1976: 73–86, később 2016). 1958–1959-ben közmondásgyűjtő versenyt szerveztek, melybe a *Pionír*, a *Napsugár* és a *Dolgozó Nő*¹² folyóirat *Kispajtás* rovata kapcsolódott be; 1967-ben került sor a fent említett népmese gyűjtő pályázatra, és ugyanebben az esztendőben a *Napsugár* által szervezett, *Egyedem-begyedem* elnevezésű kiszámológűjtő pályázatra; 1969-ben indult a *Napsugár* és a *Jóbarát* által szervezett *Kincskereső-mozgalom*, melynek célja a tanulók szülőhelyének történetére vonatkozó tárgyi és írott dokumentumok megismerése és összegyűjtése, megmentése tanáraik irányításával; 1970–1971-ben *Zsuzsi és Andris baba* néven népviseletvarró versenyt, 1971-ben *Síppal-dobbal* néven népi játék- és játékszergyűjtő versenyt, 1972-ben pedig *Ezerjófű* néven népgyógyászati és népi növényismereti versenyt szervezett a *Jóbarát*.

Fehér Virág és Fehér Virágszál – a népmese gyűjtemény

Akiről még hallani fogunk (Faragó 1968: 5) című cikkében Faragó József arról is tudósított, hogy Balla Tamás a mesemondó Balla János többi meséjét is le szeretné jegyezni – harminckét mesét említ az *Ifjúmunkás*ban¹³ megjelent cikkben. Horváth Pál, a beszercei 2. számú Líceum igazgatója, Balla Tamás magyar irodalomtanára számolt be először diákja további gyűjtőmunkájáról az *Ifjúmunkás*ban 1969 januárjában megjelent cikkében (Horváth 1969a: 5), ahol Balla János és Balla Tamás fényképét is

¹¹ A *Napsugár* kisiskolások számára szerkesztett gyermekirodalmi lap, 1957 januárjától jelenik meg mindmáig Kolozsváron.

¹² A *Dolgozó Nő* folyóirat a Romániai Demokrata Nők, majd az Országos Nőtanács magyar nyelvű havi képeslapja, társadalmi-politikai és kulturális folyóirata 1945 márciusa és 1989 decembere között jelent meg Kolozsváron.

¹³ Az *Ifjúmunkás* romániai magyar ifjúsági lap rövidebb megszakításokkal 1922–1989 között jelent meg, negyedik folyama 1957-től 1989-ig. Politikai cikkeken, a korszakban kötelező politikai agitáción kívül szépirodalmi és publicisztikai írásokat, riportokat, természettudományos, ismeretterjesztő és sportcikkeket is közölt.

közölte. Megismerjük ebből a cikkből a líceum Horváth Pál által vezetett, Fiatal Szívvel Irodalmi Körének folklórgyűjtő tevékenységét, melyről már az *Utunkban* (Horváth 1967: 4) is tudósított korábban. Az irodalmi kör tagjai szabadidejükben, vakációban szülőfalujukban évek óta gyűjtöttek népmeséket, népballadákat, köszöntőket, rigmusokat, gyermekjátékokat, népszokásokat. Megtudjuk, hogy Balla Tamás is tagja volt ennek az irodalmi körnek, és amióta a *Borsszem Péter* című meséjével megnyerte az országos mesegyűjtő pályázatot, Balla János további meséit is lejegyezte, és a közeljövőben várható, hogy megjelenik az Ifjúsági Könyvkiadó gondozásában magyardécei népmesegyűjteménye. Június végén az *Utunkban* közzé tett írásában (Horváth 1969b: 8) Horváth Pál már Balla Tamásnak az Ifjúsági Könyvkiadóval kötött szerződéséről tudósít – a magyardécei népmeséket 8000 példányban jelentetné meg a kiadó.

Az 1967-es téli vakációtól az 1969-es nyári vakációig gyűjtötte Balla Tamás a meséket, és Faragó József 1969 decemberében már arról írt az *Utunk* hasábjain, hogy a népmesegyűjtemény sajtóra kész – huszonöt mese, kétszázötven lapnyi terjedelemben –, és a készülő kötethez írt ajánló sorokat azzal zárta, hogy „amolyan kettős ünnepet ülnék: kiváló új mesegyűjtőt és kiváló új mesemondót avatunk. A kettős ünnep azonban valójában csak egy ünnep: irodalmunk minden idők egyik legszebb népmesegyűjteményével gyarapodott” (Faragó 1969: 8).

Közben az Ifjúsági Könyvkiadó magyar szerkesztőségének nevében Petre Judit¹⁴ osztályvezető vette fel a kapcsolatot¹⁵ Balla Tamással, üdvözölte a kiadó legifjabb munkatársát. Postázták számára a szerződést, és előleget is folyósítottak, hogy a mesegyűjtést elősegítendő, a kiadó számára elküldendő kézirat véglegesítéséhez magnetofont vásárolhasson. Az utolsóként meghallgatott öt mesét¹⁶ így már magnetofonra vehette, és hangszalagról jegyezhetette le.

Csakhogy az Ifjúsági Könyvkiadó időközben megszűnt, és így a magyardécei népmesegyűjtemény csupán 1970-ben jelenhetett meg a Kriterion Könyvkiadó gondozásában.

¹⁴ Petre Judit (1927–) 1958–1969 között az Ifjúsági Könyvkiadó szerkesztője, 1970–1985 között a Ion Creangă Könyvkiadó magyar osztályának felelős szerkesztője.

¹⁵ Balla Tamás Petre Juditnak négy Bukarestből küldött levelét őrzi: 1969. április 3., 1969. április 26., 1969. május 15. és 1969. június 10. keltezéssel.

¹⁶ *Lófia, A dísznófarok, Zöld Vitéz, Zsuzsika és a tolvajok, A margitai kondás* című mesékről készült hangfelvétel.

A népmese gyűjtemény jelentősége a romániai magyar könyvkiadás második korszakában

Magyardécsei népmeséket először Hunyadi András¹⁷ *Erővel is ésszel is. Zselyki és decsei népmesék* című gyűjteményében tett közzé, 1956-ban az Ifjúsági Könyvkiadó gondozásában megjelent kötetben. A mesegyűjteményéhez írott utószava szerint tíz évvel a mesekönyv megjelenése előtt, tehát 1946-ban kezdett el népmeséket gyűjteni, ötvennél több mesét gyűjtött, nagyrészt a szülőfalujában, Zselyken.¹⁸ Ezek közül tizenöt mese került a kötetbe – „amely a kiadás irodalmi-nevelő jellegének megfelelt.” A kötetben olvasható mesék közül kettőt (*Zöld Vitéz és Virág Péter*, valamint a címadó *Erővel is, ésszel is* című mesét) a magyardécsei Balla Jánostól gyűjtötte, Balla Tamás későbbi adatközlőjétől (Hunyadi 1956: 144–145).

Balla Tamás magyardécsei népmese gyűjteményének első kiadása *Fehér Virág és Fehér Virágszál* címen 1970-ben jelent meg, a romániai magyar néprajzi könyvkiadás második korszakának egy későbbi szakaszában. Ez a korszak – az 1948–1989 közötti könyvkiadás – elsősorban a Kriterion Könyvkiadóhoz köthető. Az Állami Irodalmi és Művészeti Könyvkiadó 1950-ben kezdte meg tevékenységét. 1960-tól a neve Irodalmi Könyvkiadó lett, majd 1969-től a Kriterion Könyvkiadó vette át a szerepkörét, mely a romániai nemzeti kisebbségek kiadványainak megjelenetése céljából jött létre. Az 1970–1980-as években a kiadó a romániai magyar néprajzi könyvkiadás legfontosabb fórumává vált. Sorra jelentek meg a '70-es, '80-as években a tárgyi kultúra, a díszítőművészet, a munkavégzés és munkaszervezés néprajzának regionális szintézisei,¹⁹ a szö-

¹⁷ Hunyadi András (1925–1998) népmese gyűjtő tevékenysége idején a kolozsvári bábszínház munkatársa, művelődési aktivista, 1956-tól a marosvásárhelyi színház rendezője volt.

¹⁸ Zselyk (román neve: Jeica, német neve: Schelken) falu Romániában, Beszterce-Naszód megyében.

¹⁹ Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Kászoni székelj népművészet*. 1972, Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. 1974, Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. 1978, Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. 1981, Faragó József – Nagy Jenő – Vámszer Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet*. 1977, Péntek János: *A kalotaszegi népi hímzés és szókincse*. 1979.

vegfolklor körébe tartozó balladagyűjtemények,²⁰ mesegyűjtemények²¹ és egyéniségmonográfiák,²² népi memoárok,²³ a történeti néprajz előzményének tekinthető kiadványok²⁴. Kós Károly és Faragó József szerkesztésében 1976-tól jelent meg a *Népismereti Dolgozatok* sorozat. A folklor-tudomány legújabb eredményeit, az elméleti munkákat²⁵ is közzé tette a kiadó.

A magyar nyelvű népmesegyűjtemények sajtó alá rendezésének mintájául a 20. század második felétől az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozat szolgált. Ortutay Gyula mesegyűjteménye, a *Fedics Mihály mesél* című kötet jelent meg a sorozat első darabjaként, 1940-ben. Az egyéniségkutató módszer híveként Ortutay Gyula új irányt kívánt szabni a mesekutatásnak és -kiadásnak, szakítva a 19. században indult *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozat koncepciójával – egyetlen mesemondó teljes repertoárját feltárni, az elhangzott mesét a mesemondó személyiségjegyei, társadalmi helyzete és kulturális környezete alapján azonosítani és értelmezni (Nagy 2015: 86). Első tanítványai – Dégh Linda, Kovács

²⁰ Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. 1970, Albert Ernő: *Háromszéki népballadák*. 1973, Ráduly János: *Kibédi népballadák*. 1975, Bura László: *Szatmári népballadák*. 1978, Pozsony Ferenc: *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák*. 1984.

²¹ Horváth István: *Egy gyöngyszem, két gyöngyszem. Ózdi népmesék*. 1970, 1975, Nagy Olga: *Széki népmesék*. 1976.

²² Ráduly János: *Elindultam hosszú útra. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadáit*. 1979, Albert Ernő: *Édesanyám sok szép szava. Ádám Joákimné Kurkó Julianna énekei*. 1989, Faragó József: *Fehér virág és Fehér Virágszál. Magyardecsei népmesék*. Mesélte Balla János. Gyűjtötte Balla Tamás. 1970, Szabó Judit: *Rózsa királyfi. Berekméri Sándor germeszegi meséi*. 1977, Imreh Lajos: *Sáska sógor. Imreh Lajos tréfás történetei*. 1985.

²³ Tamási Gáspár: *Vadon nőtt gyöngyvirág*. 1971, Győri Klára: *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. 1975, Kocsis Rózsai: *Megszépiült szegénység. Vallomások a gyermekkorról*. 1988, Salamon Anikó (szerk.): *Igy teltek hónapok, évek. Öt életrajz*. 1979.

²⁴ Imreh István: *A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadaiban*. 1973, Imreh István: *Erdélyi hétköznapiak 1750–1850. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról*. 1979, Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. 1983, Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914*. (ez a könyv 1981-ben jelent meg).

²⁵ Faragó József: *Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek*. 1977, Demény István Pál: *Kerekcs Izák. Összehasonlító-típológiai tanulmány*. 1980, Nagy Olga: *Hősök, csalókéak, ördögök. Esszé a népmeséről*. 1974, Nagy Olga: *A táltos törvénye. Népmese és esztétikum*. 1978, Vő Gabriella: *Tréfás népi elbeszélések*. 1981, Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*. 1980.

Ágnes, Banó István – az ő utasításait és elvárásait követve adták ki saját mesegyűjteményeiket, és a *Fehér Virág és Fehér Virágszál* kötetet saját alá rendező Faragó József is ezt a magyar vagy budapesti iskolát tekintette mintának. Ő maga így vall erről az 1973-as *Korunk évkönyvben*: „[...] lássuk az úgynevezett egyéniségkutatást, azaz egy-egy adatközlő egyéni repertoárjának monografikus föltárását. Az utóbbi harminc évben három kiváló mesemondó meséinek zöme látott nyomdafestéket, és pedig a bőzödi Bágyi Jánosé, Bőzödi György gyűjtése (*A tréfás farkas*, 1942 és *Az eszös gyermek*, 1958); a magyarói Kurcsi Minyáé, Faragó József gyűjtése (*Kurcsi Minya havasi mesemondó*, 1969) és a magyardécsi Balla Jánosé, Balla Tamás gyűjtése (*Fehér Virág és Fehér Virágszál*, 1970)” (Faragó 1973: 145).

A népmesegyűjtemény recepciótörténete

Mesegyűjtő és mesegyűjteménye találkozása

A mesegyűjtés kontextusa – a mesegyűjtő diskurzusa

Balla Tamás 1951. május 14-én született a Beszterce-Naszód megyei Magyardécsen.²⁶ Szülei földművesek voltak, két fiúgyermekük született, és Tamás bátyja teológushallgató volt, amikor öccse népmesegyűjtéssel kezdett foglalkozni. A kisebbik fiú a décei iskola nyolc osztályának elvégzése után tanulmányait Besztercén folytatta, ahol magyar irodalomtanára, Horváth Pál,²⁷ mint már említésre került, irodalmi kört szervezett, és magyardécsi származású feleségével, Horváth Piroska természetrajzot oktató tanárnővel együtt színjátszókört, tanulmányi kirándulásokat, legszebb mese, legszebb ballada versenyt szerveztek, és népköltészeti gyűjtésre is buzdították a diákokat.

²⁶ Magyardéce (román neve: Cireșoia, német neve: Bellsdorf) Beszterce-Naszód megye Árpástó községéhez tartozó falu. Híres cseresznyetermő vidék, minden évben cseresznyeünnepet rendeznek itt, a cseresznyemajális első ízben 1893-ban szervezték meg.

²⁷ Horváth Pál (1932–1978) – 1955–1956-ban levéltáros volt a tordai Állami Levéltárban, 1956–1978 között magyar nyelv- és irodalomtanár Besztercén.

Balla Tamással 2016. október 31-én Magyardecén készítettem interjút.²⁸ Így emlékszik vissza Balla Tamás arra, hogy X. osztályos diákként hogyan szerzett tudomást a pályázatról, és hogyan kezdett népmesegyűjtéssel foglalkozni: *Ez a Pali bácsi létre hozta a Fiatal Szívvel Irodalmi Kört, és havonta rendszeresen én is jártam. Szavalóversenyek voltak, irodalmi kirándulások, színjátszó csoport. Amikor az utolsó ülésünk volt IX. osztály végén, hogy jöjjünk el a nagyvakációra, akkor jelentette meg a Pionír újság, hogy a gyermekek küldjenek be ilyen kis meséket, mert az összeset egy nagy kötetbe megjelentetik.*

Nagyrészt vidéki gyermekek voltak ennek az irodalmi körnek a tagjai, Décséből is voltak vagy nyolcan-tízen, és a tanáruk felhívta a dácseiek figyelmét, hogy „Décse az egy aranybánya”. *Én visszahúzódom, gyáva voltam, szemüvegem is volt – de már akkor is gondolkodtam rajta, hogy jó lenne ebben az életben valami olyasmit is alkotni, ami a nevünket megörökíti, ne csak úgy menjünk át az életen, hogy veszekedjünk, kiabáljunk, örvendjünk, mulassunk, hanem legyen egy értékesebb valami is. Na mondom, olyan jó lenne megpróbálni. Ez a mesemondó, ez a János bácsi itt a második házban lakott. A nagyapáink testvérek is voltak, amellet az édesanyám a menyével édes testvérek voltak. Külön aludtunk, külön étkeztünk, de mondhatni, hogy egy család voltunk.*

Amikor Balla Tamás nekilátott a gyűjtőmunkának, már ismerte Balla János meséit, hallotta őket korábban is, hiszen a mesélő, közösségének számon tartott népi specialistája volt, aki szívesen mesélt gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt. A mesemondás egyik kiemelt színhelyeként a mesegyűjtő a halottvirrasztókat említi: *János bátyámnak megtartották a helyet, és egész éjjel kellett mondja a meséket.*

Hazajöttem a nagyvakációra, s mondom János bácnak, én úgy hívtam, hogy János bá – Nézze meg! – ezt a Pali bácsit nagyon tisztelték itt a beszercei magyar falvakban, hogy állandóan szervezte a színjátszást, akkor megszervezte, hogy a magyar gyerekek menjenek a magyar iskolába. Na mondom János bácnak, hogy:

– Ez a Pali bácsi ni, mire kért meg. Próbáljuk meg, maga mondjon el egy mesét, s küldjük el oda, Bukurestbe, s mondom, hátha valami sikerünk is lesz.

²⁸ A továbbiakban a dőlt betűs szövegrészek részletek ebből a beszélgetésből.

– Mondok én olyan mesét neked, hogy a legelső díjat fogjuk megnyerni! – biztatott.

[...] Hétköznap nem lehetett ezzel foglalkozni, csak vasárnap, mert hétköznap a gyerekek is mezei munkát végeztek, kellett szedni a cseresznyét a kollektívben. Nagy templomba járó volt az öreg, reggel, este, hétköznap is mindig ott volt. Mikor kijön este a templomból:

– Leülhetünk?

– Gyere!

Balla Tamás családja nem támogatta a népmesegyűjtést.

Sőt, itt volt a teológus bátyám [...] ő mikor megtudta, azt mondta, hogy ne hagyják.

– Inkább csináld a számtanpéldát! Látják, hogy tízesről ötösre ment le, ilyen semmiségekkel kell foglalkozni! – uszította a szüleimet. Aztán én megvártam, mikor lefeküdtek, elbújtam, mikor az istállóba, mikor a csűrbe volt hely.

Három vasárnap délután írta le a mesét, és elküldte Bukarestbe. Nem tudott róla senki, sem a család, sem a tanára: A Jóisten, s én, s János bá. De az is elmondta, s meg se kérdezett azután semmit.

*Sikersorozat – a pályázat fődíja,
a mesék kötetben való kiadásának lehetősége*

A mesegyűjtő diák nem az otthoni címét, hanem a besztercei iskola címét adta meg a pályázat bírálóinak. Ősszel, amikor elkezdődött az iskola, akkor mutatta neki Horváth Pál a Bukarestből érkezett borítékot – Faragó József írta Horváth Pálnak, és arról értesítette benne, hogy diákja elnyerte a mesegyűjtő pályázat fődíját. Jutalomként mindössze egy könyvet kapott, Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regényét. A Horváth Pálnak küldött levélben Faragó József további mesék lejegyzésére biztatta Balla Tamást, és ajánlatot kapott egy magyardécei népmesegyűjtemény kötetben való kiadására. Az Ifjúsági Könyvkiadó szerződést kötött vele, 10 000 lejes honorárium²⁹ járt a mesegyűjtőnek. 2400 lejes előleget utaltak ki számára, hogy a gyűjtőmunkát könnyebben befejezhesse, és – miként már említettük – magnetofont vásárolhasson.

²⁹ Az átlagfizetés akkoriban havi 800 lej körül volt.

*Váratlan fordulatok – A kiadók átszervezése,
majd az első kiadás újranyomása*

A kézirat kiadásra készen állt, viszont az Ifjúsági Könyvkiadó időközben megszűnt.

Hát mikor megvagyok, rájuk jön, hogy átszervezik a könyvkiadást. Máskor megelőztem volna Arany Lacit, nekem XI.-es koromban megjelent volna, én lettem volna a magyar irodalomba a legfiatalabb első könyves mesegyűjtő. De tolódott, majdnem egy évig nem adtak ki egy könyvet se.

Közben sikeresen leérettségizett. 1970 őszén megjelent a könyv, és a mesegyűjtőnek 50 tiszteletpéldányt küldtek belőle. Viszont hiába várták, nem jutott el a könyvesboltokba, sőt a tiszteletpéldányként kapott könyveket vissza kellett küldeni a kiadónak.

De a könyv mind nem jelenik meg, nem jelenik meg. Hát mi lett? Telefonáltunk Faragónak, mi a helyzet, hogy nem jön az üzletekbe? Azt mondja, Cseh Guszti bácsi vette észre, hogy az egyik képen baj van a vitézkötéssel. [...] Ez az egyetlen könyv, hogy megvan a vitézkötés. [...] De az egész, minden ki volt nyomva. Guszti bácsi észrevette [...] Itt van ez az egy, hogy volt Tündérszép Ilona, s ott János hódítja el Ilonát. Na elvitte haza, de az meg volt mondva neki, hogy a Tündérszép Ilona ruháit zárja be egy nagy ládába lakattal, és a kulcsot tartsa a zsebibe, soha oda ne adja, mert akkor elrepül. Közbe elmentek egy lakodalomba, ott János kezdett bérugni, Ilonát meg elvitte az egyik herceg táncolni. – Jaj, te Ilona, milyen szépen tudsz táncolni! – Tudok én, tudok, de hogyha elmennél az uramhoz, hogy kérd el tőle a kulcsot, hozd ide a tündéri ruhámat, aztán meglátod, avval hogy tudok én táncolni.» Hanem bérugatta Jánost, Ilonát meg fölöltöztette a tündéri ruhába. Hogy felvette, nézd meg, Ilona repül el. A férfi, mint mai szokás szerint, néz a szoknyája után. Akkor volt a cenzúra. A cenzor egy ilyen szép leány volt [...]. Volt egy kollégája, egy férfi, az szépen odarajzolta neki, amit kellett, hogy kacagtassa meg, szégyenítse meg a cenzornőt. Az átment rajta a vonalzóval, nem vette észre, kinyomtatták az egészet. Ez volt a baj a vitézkötéssel. Ezért újra kellett az egészet nyomják.

A cenzor Cseh Gusztávnak *Az arany búzakalász* című meséhez készült illusztrációjára, mely a mesegyűjteményben a 64. és a 65. oldal között található, tréfából férfi nemi szervet rajzolt, így a könyvet újra kellett nyomni. Balla Tamás két példányt tartott meg a „tiltott könyvből”.

Mesemondó és mesegyűjtemény találkozása

Balla (Marci) János (1899–1980) meséit gyermekkorában tanulta atyai nagypapjától, Balla (Marci) Danitól (1843–1936), aki az őt egykor ismerő magyardécseiek emlékezetében az 1960-as évek végén még párját ritkító mesemondóként élt, állítólag több mint száz mesét tudott. Faragó József – aki 1969 januárjában Magyardécsében személyesen is megismerhette Balla Jánost – „motorikus mesemondó típus”-ként írta le, aki „a mesét valamennyi szereplő helyett végigjátssza”, érzelmeiket és indulataikat hangszínnel, hanglejtéssel, mimikával és keze, valamint egész teste mozgásával érzékelteti, teszi szemléletessé (Faragó 1969: 8).

Amikor Zöld Péter adott Virág Péternek egy nagy pofot, akkor aki mellette ült, az meg is kapta. Akik ismerték az öregot, már nem is ültek az öreg mellé, hanem tartották a zöldfülűeknek a helyet [...] Mint én az első lejegyzésnél. Engem is úgy végigpofozott, hogy már sírva fejeztem be. Tehát teljes erejéből, nem hogy így meg úgy, s nem volt mit csináljak – emlékszik vissza Balla Tamás.

Szívesen mesélt felkérésre is, akár felnőttek, akár gyermekek kérték meg rá, különösebb fizetséget soha nem várt el cserébe. *Téli estéken összeültek, a férfiak a napi politikáról, a nők a napi pletykáról beszélgettek, a gyerekek szurkálták János bácsit, hogy mondja ezt a mesét, mondja azt a mesét. Kérte, hogy adjunk érte valamit. Betettünk neki egy Naționalt, egy Mărășeștit, ezek voltak a nagy szivarok akkor, a legolcsóbbak, de a felesége nem adott rá pénzt az öregnek.*

Szívesen segített a mesegyűjtő pályázatra való készülésben, a mesegyűjtemény összeállításában is, örvendett Tamás sikerének, a kötet megjelenésének, egészen addig, amíg nem értesült az érte járó honorárium összegéről.

Recenziók, kritikák, szakmai recepció – szakemberek találkozása a népmesegyűjteménnyel

A népmesegyűjtemény létrejöttében aktívan részt vevőkön kívül – Faragó József, Horváth Pál, Horváth Piroska – többen is örömmel üdvözölték a kötet megjelenését, a beharangozó cikkek után a megjelenését követően is folytatódott diadalútja a folyóiratok hasábjain. Mikó Imre³⁰ az *Utunk*

³⁰ Mikó Imre (1911–1977) – 1970–1976 között a Kriterion Könyvkiadó lektora.

1970. december 25-i számában közölt róla recenziót (Mikó 1970: 4). Párhuzamot vont cikkében az 1967-es népmese gyűjtő pályázat és az *Erdélyi Fiatalok*³¹ által meghirdetett 1930-as pályázat között, amikor a fiatalokat a szociográfia érdekelte, míg az 1960-as évek végét, véleménye szerint, az irodalomközpontúság jellemzi. Balla Tamás érdemének azt tartotta, hogy a népmeséket „átmentette a szájhagyományból az írott irodalomba”. Ráduly János³² a *Falvak Dolgozó Népe*³³ 1971. március 3-i számának Könyvespolc rovatában (Ráduly 1971: 7) méltatta a kötetet, és a vele szinte egy időben megjelent balladagyűjteménnyel, Kallós Zsoltán *Balladák könyvével* állította párhuzamba, kiemelve mindkét újonnan megjelent könyv tudományos és irodalmi kvalitásait.

A Kriterion Könyvkiadótól kapott tiszteletpéldányokból Balla Tamás a családtagoknak, tanárainak, barátainak is juttatott, valamint Faragó Józseffel együtt dedikáltak és elküldtek egy-egy kötetet Ortutay Gyulának³⁴ és Kovács Ágnesnek³⁵ is, akik a mese gyűjtemény magyarországi recepciójának szorgalmazóivá váltak. Ortutay Gyula a *Népszabadság* 1971. október 22-én megjelent cikkében írt Kallós Zoltán balladagyűjteményéről, és bírálatában a magyardécei népmese gyűjteményéről is megemlékezett. Kovács Ágnes az *Ethnographiában* írt róla recenziót (Kovács 1971: 448), és a Kossuth Rádióban, a *Kis magyar néprajz*³⁶ című sorozatban ismertette

³¹ Az *Erdélyi Fiatalok* főiskolai lap Kolozsváron jelent meg 1930–1940 között.

³² Ráduly János (1937–) – néprajzkutató, 1962–1998 között Kibédén tanár. Az 1970-es években az *Utunk*, az *Igaz Szó*, a *Művelődés*, a *Falvak Dolgozó Népe*, az *Iffjúmunkás*, a *Tanügyi Újság* munkatársa.

³³ A *Falvak Népe* 1945-től jelent meg, a romániai magyar földművesek lapjaként. Kezdetben félhavasokként, majd 1948 szeptemberétől hetenként jelent meg, százezres példányszámban. 1952 júliusától a címe *Falvak Dolgozó Népe* lett.

³⁴ Ortutay Gyula (1910–1978) – a II. világháború utáni időszakban a magyarországi néprajztudomány, a folklorsztika meghatározó alakja. 1946–1956 és 1958–1978 között a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, 1967–1978 között a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának vezetője.

³⁵ Kovács Ágnes (1919–1990) néprajzkutató, a II. világháború után Budapesten a Kelet-európai Tudományos Intézet, majd a Néprajzi Múzeum, 1963-tól pedig a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársa.

³⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársai, Ortutay Gyula vezetésével az állandóan változó paraszti kultúra, a néphagyomány átfogóbb, árnyaltabb, részletgazdagabb bemutatására törekedtek az 1970-ben indult *Kis magyar néprajz* című rádiósorozattal.

rádiós minisszé formájában. Mindketten leveleztek is Balla Tamással,³⁷ továbbtanulásra és további néprajzi gyűjtőmunkára buzdították. Kovács Ágnes 1973. augusztus 3-án írott levelében meghívta Balla Tamást az az év augusztusában megrendezésre kerülő IV. Dunamenti Folklór Fesztiválra, s ennek keretében a Kalocsán, augusztus 15–20-án sorra kerülő önkéntes gyűjtők találkozójára. Balla Jánost pedig Bajára invitálta volna augusztus 18-ra, ugyancsak a Fesztivál keretében megrendezésre kerülő népi mesemondók első országos vetélkedőjére.

A helyi közösség találkozása a tárgyiasult hagyománnyal – siker és konfliktusok

Az etnográfiai irodalom csak elvétve reflektált a néprajzi munkák helyi recepciójára (Keszeg 2005: 315–340), arra, hogy hogyan lesz olvasmányos egy lokális-regionális közösségről készült reprezentáció az illető közösségben, hogyan szembesül a személyes narratívumok keretébe foglalt helyi hagyományokkal, saját hagyományokkal.

A *Fehér Virág és Fehér Virágszál* kötet megjelenése után Balla Tamás családja, szülei és teológus bátyja is nagyon büszkéek voltak a mesegyűjtő diák teljesítményére. *Édesapám, mikor ment a piacra, mindenkinek mutatta, hogy: – Ni, az én fiam mit csinált!* Magyardécse lakói „percek alatt” megvették a könyvet, és Tamás Judit írt a település lakóinak nevében az *Előre* napilap szerkesztőségének, mert a szövetkezeti bolt útján rendelt 300 példány helyett mindössze 30 érkezett meg.³⁸

³⁷ Balla Tamás Ortutay Gyulának két levelét (1971. március 8-án és 1972. január 5-én keltezték), Kovács Ágnesnek pedig három levelét (1973. augusztus 3., 1973. augusztus 28. és 1974. január 7. keltezéssel) őrzi.

³⁸ „Már egy hónapja, hogy az üzletbe került Balla Tamás *Fehér virág és fehér virágszál* című magyardécsei mesegyűjteménye. Falunk apraja-nagyja türelmetlenül várta az első magyardécsei »születésű« könyvet. A szövetkezeti bolt útján 300 darabot rendeltünk, de mindössze 30-at kaptunk, ami percek alatt elkelt. Ez a 30 darab ebből a könyvből annyit mint »vízcsepp a tengerben«. Hol vannak a megrendelt könyvek? Az elosztók arra hivatkoztak, hogy ők is csak ennyit kaptak. A környéken, a városokban sem lehet kapni. Ott is órák alatt elkelt. Sokan hagyták el az üzletet üres kézzel. Én is azok közé tartozom. Arra szeretnék választ kapni a könyvelosztótól vagy a kiadótól, még meddig kell hogy várjunk mi »üresmarkúak«, hogy hozzájuthassunk ehhez a könyvhöz? Várjuk az utánnomást? Vagy azt sem? Kérem, szíveskedjenek írásomat megjelentetni lapjukban, hogy az illetékesek intézkedjenek. Tamás Judit (Magyardécse, Beszterce-Naszód megye)” (*Előre*, 1971. január 28.)

Németi Rudolfnak³⁹ a magyardécsei népmese gyűjteményt méltató, az *Előrében* 1971. április 22-én közzé tett cikkében, az utolsó bekezdésben találunk utalást először arra, hogy a sikersorozatot valami megzavarta: „És még valami: végre meg kellene találni nemcsak a gyűjtők, hanem a mesélők, a népköltészeti adatközlők honorálásának a módját is, hogy a kisebb-nagyobb, családi és nem családi perpatvarok, melyre már voltak példák, elmaradjanak. Hogy a még fel nem fedezett népköltészeti kincsek nehogy áruvá váljanak.” (Németi 1971: 3)

Ezt követően a *Igaz Szó*⁴⁰ májusi számából, Gálfalvi György⁴¹ szerkesztőnek a Fórum rovatban megjelent írásából (Gálfalvi 1971: 734–737) értesülünk a magyardécsei mesemondó és a mesegyűjtő között, a népmese gyűjteményért járó honorárium kapcsán kirobbant konfliktusról. Balla János a magyardécsei népmesék könyvformában való megjelenése miatt országvilág előtt ismert mesemondóvá vált, akit korábban csak a szülőfalujában tartottak számon. Szívesen mesélt – mint korábban már szó esett erről – gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt, vendégségben vagy fonóban, lakodalmas házban csak úgy, mint halotti torban. A mesélésért soha nem várt el fizetséget, hallgatói és saját maga szórakoztatására, gyönyörűségére valónak tartotta a mesemondást. Amikor Balla Tamás a Borsszem Péter mesével pályadíjat nyert, Balla János őszinte örömmel és büszkeséggel gondolta, hogy „embert csináltam a fiúból”. A népmese gyűjtemény megjelenésének is örült mindaddig, amíg meg nem tudta, hogy Tamás a könyvkiadóval kötött szerződés értelmében 8700 lejes tiszteletdíjat kapott.

Magyardécsei vélemények a honorárium kapcsán, Gálfalvi György cikke alapján: Balla Tamás „nem komoly munkáért kapott pénzt”, „hazugságokért pénzt kapott”, miért ő kapta a pénzt, „amikor a könyv címlapján világosan fel van tüntetve, hogy »Balla János mesélte, Balla Tamás csak gyűjtötte«, így, ebben a sorrendben”, „még a szavakért is más kapja a pénzt, mint aki

³⁹ Németi Rudolf (1948–2016) költő, műfordító, szerkesztő – 1971-ben még magyar-német szakos egyetemi hallgató. Pályáját nem sokkal ezután, 1973-ban a Kriterion Könyvkiadó lektoraként kezdte Bukarestben.

⁴⁰ Az *Igaz Szó* szépirodalmi folyóirat 1953 júniusától 1989 decemberéig jelent meg Marosvásárhelyen, az 1989-es romániai rendszerváltás után jogutódja a *Látó* lett. Az első évben, 1953-ban kéthavonta jelent meg, majd 1954 januárjától havonta.

⁴¹ Gálfalvi György (1942–) író, szerkesztő – 1965–1970 között az *Ifjúmunkás* szerkesztője, 1970–1989 között az *Igaz Szó* irodalmi folyóirat, majd 2008-ig ennek utódlapja, a *Látó* szerkesztője.

kimondja”, Balla János – „mit tegyek, irigylem, bennem a kutya”, Balla Lőrinc, Balla János fia kérdezte, „ha ő saját kezűleg leírja mindazokat a meséket, amiket az apjától hallott, és még nem jelentek meg, kifizetik-e a markába a pénzt?”, Joó Izabella, aki Faragó Józsefnek meséket mondott és balladákat énekelt, bánja már, hogy más gazdagszik meg helyette. (Gálfalvi 1971: 736) A magyardécseiek üzenetét – „aki mesét vagy nótát akar hallani Magyardécsén, az pénzzel jöjjön ide, és előre fizessen, mert ezután senki emberfia nem nyitja ki a száját ingyen” – összefoglaló Gálfalvi György szerint az Akadémia Folklór Osztályának és a könyvkiadóknak közösen kellene a jelenleginél méltányosabb megoldást keresni az adatközlők honorálására, ahogy a rádió és a televízió is lehetőséget talált már a probléma megoldására.

Balla Tamás 2016. október 31-én rögzített beszélgetésünk során így emlékezett vissza az esetre: *Álly meg, mert akkor jött egy másik nagy dolog. Megjött a pénz. [...] Az csúnya dolog volt. [...] Olyan sikerem volt, hogy vagy két hét alatt nem lehetett kapni az egész országban. S hát ugye, gyermek voltam, nem tudtam, hogy utánnomás lehet. [...] csak én az öreggel veszünk össze [...] másnak semmi köze nem volt a dologhoz. Engem is bántott a lelkiismeret, hogy tényleg, hát ketten dolgoztunk, úgy illett volna, hogy fele-fele. Csak én fentről megkaptam a parancsot, hogy annyi pénzt nem szabad a mesemondónak odaadni, mert ha én odaadok neki 4-5000 lejt, akkor a következő mesemondó Erdély-szerte ki nem nyitja a száját tízezerért! És evvel az adatközlőket visszaszorították volna. Így én lettem a szenvedő, mert aztán végül azt mondták, hogy 1000 lejt adjak, s annyit adtam oda. [Ki mondta? Faragó József? Ki tanácsolta ezt?] Igen, igen. Aztán egy olyan veszett családi veszekedés, botrány lett, hogy rá egy évre még mind ment [...] [Balla János honnan tudta, hogy mekkora volt ez a tiszteletdíj?] Á, megmondta a postás. [...] Aztán Faragó József megismerkedett Joó Izabellával, Izsa néniel Décsében, de hogy lett nekem ez a pénzcirkuszom, az ő meséit is nem merte kiadatni.*

Mesegyűjtő és mesegyűjtemény további sorsa

Balla Tamás további sikerei és kudarcai

Népmesegyűjteményének megjelenését követően Balla Tamás hivatásos néprajzkutató szeretett volna lenni, és bár Romániában az 1970-es évek-

ben egyetemi szintű néprajzi oktatás nem folyt, magyar szakos hallgatóként lehetősége nyílt volna folklórt is tanulni. Kétszer felvételizett az egyetemre, sikertelenül. 1972. szeptember 28-án jelent meg az *Iffjúmunkás*ban Tar Károly⁴² riportja *Hol van Balla Tamás?* címmel (Tar 1972: 4–6), melyben a szerző a bölcsészkarra való sikertelen egyetemi felvételik okait firtatja, és amelyre Balla Tamás egy cikkel – *Hol vagyok?* – válaszolt, szintén az *Iffjúmunkás*ban, az 1972. október 20. számban. 1978-ban az akkoriban még egyetemi hallgató Keszeg Vilmos⁴³ készített és jelentetett meg interjút Balla Tamással a *Falvak Dolgozó Népe*nek június 20. számában, *Hogyan tovább, Balla Tamás?* (Keszeg 1978: 5) címmel, melyben a mesegyűjtő arról vall, hogy még mindig úgy érzi, átmeneti időszakban él, továbbra is néprajzkutatással szeretne foglalkozni. Egy évvel később, a *Falvak Dolgozó Népe* 1979. október 27. számában Beke György⁴⁴ tette fel a kérdést cikkének címeként: *Hol is van most Balla Tamás?* Ez a cikk is megemlíti a mesegyűjtő és az adatközlő között a „pénzre átszámított” mesék miatt kialakult vitát, és beszámol Balla Tamás életének további eseményeiről: pékmunkás lett, majd technikumot végzett, villanszerelő lett, de közben nem adta fel értelmiségi álmait: „lépést tartani a világgal műveltségben, olvasásban, együtt-gondolkodásban és szellemi kitekintésben. Vállalni a kultúra felelősségét önmagunkért és a közösségért, amelybe beleszülettünk.” (Beke 1979: 6)

Balla Tamás tehát 1972–1975 között a dési Pékipari Vállalat alkalmazottja volt, majd Aranyosgyéresen szerzett villamostechnikusi képzést, és energetikusként dolgozott a bethleni huzalgyárban. Magyardécséről ingázott 1998-ig, munkahelyének megszűnéséig, majd gazdálkodó lett a szülőfalujában.

Közben – ha csak tehette – néprajzi gyűjtőtevékenységet is folytatott. Több ízben is részt vett a Kakas Zoltán által szervezett és a KISZ Kovászna megyei bizottsága által felkarolt néprajzi expedíciókon (Bao-Bao expedíció), melyek során felsőháromszéki mondákat gyűjtött. Később, a helyi farsangi szokások ismertetőjeként, részt vett a Kriza János Néprajzi Társaság

⁴² Tar Károly (1935–) az 1970-es években az *Iffjúmunkás* nevelési rovatának vezetője, publicistája, riportere volt.

⁴³ Keszeg Vilmos (1957–) – 1977–1981 között magyar–francia szakos egyetemi hallgató a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán.

⁴⁴ Beke György (1927–2007) 1948-tól 1974-ig a *Romániai Magyar Szó* és az *Előre* belső munkatársa, 1974–1987 között *A Hét* főmunkatársa volt.

második (Farsang. Szováta, 1991. február 23–24.) vándorgyűlésén, és előadásának szövege a konferencia anyagának közzétételekor a nagyközönség számára is hozzáférhetővé vált (Balla 1996: 241–243). Legendákat, mondákat, helyi kifejezéseket és szólásmondásokat gyűjtött és gyűjt manapság is Magyardecseről és környékéről (Balla 1972a, 1972b), és egy 2016-ban megjelent interjúkötetben említi, hogy a magyardécsei cseresznyetermesztés és juhtartás történetét is meg szeretné írni (Székely 2016: 14).

A magyardécsei népmesegyűjtemény második és harmadik kiadása

A mesegyűjtemény második kiadása – *Borsszem Péter. Magyardécsei népmesék*. Litera Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2001 – bár hiánypótlónak tűnt, néhány alapvető hibával látott nyomdafestéket: mesemondóként a Balla Károly név szerepel Balla János neve helyett, és néhol egész oldalak hiányoznak a meseszövegekből.

A harmadik kiadás – *A világnéklő madár. Magyardécsei népmesék*. Corvin Kiadó, Déva, 2013 – viszont nagyon sikeresnek bizonyult. Ennek kapcsán került sor a legrangosabb könyvbemutatóra: 2015. június 2-án gyermeknap rendezvényként Magyarország Kolozsvári Főkonzulátusán mutatták be a kötetet, a vendégeket Mile Lajos főkonzul köszöntötte, a népmesegyűjtemény történetéről Balla Tamás beszélt, a kötetet Czégényi Dóra néprajzkutató mutatta be, Rekita Rozália és Jancsó Miklós színművész részleteket olvasott fel a mesekönyvből.⁴⁵

Ha Magyardécseben valamilyen ünnepet tartanak – pl. az évről évre megrendezésre kerülő cseresznyefesztivál –, vagy vendégek érkeznek, Balla Tamást mindig meghívják, köszönti és mesegyűjteményének történetével, valamint manapság már mesemondóként, egy-egy rövidebb mesével szórakoztatja a faluba érkezőket. Mesemondó versenyekre a helybeli és a beszercei gyerekek általában magyardécsei mesékkel jelentkeznek.

⁴⁵ A Kolozsvári Rádió honlapján olvasható tudósítás a kulturális rendezvényről, és a Balla Tamással készített interjú is meghallgatható. <http://kolozsvariradio.ro/2015/06/02/magyardecsei-nepmesek-kolozsvaron>.

Összefoglalás

A magyardécei népmese gyűjtemény történetének szereplői, az ismertett diskurzusok aktorai – mesegyűjtő, mesemondó, néprajzkutatók, pedagógusok, szerkesztők, különböző intézmények és médiumok, valamint különböző generációk képviselői. Szocializálódásukra mégis rányomta bélyegét a korszak, a második világháborút követő történelmi-politikai kontextus, az államszocializmus korszaka, amikor a pártirányítás alatt álló kötelező iskolai oktatás megszervezése, az új kommunikációs technológiák megjelenése, a párt által felügyelt, ellenőrzött és cenzúrázott újságok, folyóiratok, könyvek, majd a rádió és a televízió rohamos terjedése egyre nagyobb tömegekhez való eljutása/eljuttatása miatt egyre nagyobb fokúvá vált a hagyományos népi kultúra szóbeli mivoltjának átalakulása, a hagyományos szövegrepertórium szerkezetének spontán és irányított változása.

A politikai, gazdasági és társadalmi változások által veszélyeztetett kultúrelemek, melyek valamilyen szerepet töltek be és töltenek be mindmáig a nemzeti és lokális identitás megkonstruálásában – például a különböző folklórműfajok, így a népmese –, regisztrálása és megőrzése kiemelt jelentőségűvé vált. Ugyanakkor oralitás és írásbeliség (a népköltészet, a népi kultúra könyvben, folyóiratok vagy újságok hasábjain), hagyományos kontextus (fonók, lakodalmi ünnepek, halottvirrasztók alkalmával elmondott mese) és színpadra állított, pódiumon bemutatott, rádióban, televízióban megjelenített, üzletkebe, vásárookra, versenyekre vitt, tömegfogyasztási cikké, áruvá vált népmese párhuzamos különidejűsége, egyidejű társadalmi jelenléte okozott feloldhatatlan konfliktusokat. A még organikus hagyomány örökségesítése a társadalmilag pozicionált egyénekre hárult, viszont a reprezentációk forgalmazása és termelése a tudományos és reprezentációs folklorizmus veszélyeit is magában hordozta.

Nagy jelentőségű volt a széles nagyközönség előtt zajló vita is a népköltészeti adatközlők honorálásának módjáról, arról, hogy a nagy tudású népi specialista ugyanúgy igényt tarthat-e szerzői jogdíjra, ha az általa szóban elmondott szövegek írott formában kiadásra kerülnek, mint a néprajzi gyűjtő vagy néprajzkutató.

A néprajzi könyvkiadás nem volt és manapság sem semleges médium, érzékeny szociális recepciója volt és van. A kommunikációs technológiák

párhuzamos különidejűségével, egyidejű egymásra torlódásával magyarázhatók ugyan kialakult és megoldásra váró konfliktusok is, de ennek az egyidejűségnek ugyanúgy vannak pozitívumai is, mint negatívumai.

Szakirodalom

BALLA Tamás

1970 *Fehér Virág és Fehér Virágszál. Magyardécei népmesék.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1972a Mondák a várról. *Iffjúmunkás* XVI. (38) (1972. szeptember 21.) 6.

1972b Viselkedni sem tudunk. *Iffjúmunkás* XVI. (41) (1972. október 12.) 5.

1972c Visszhang. Hol vagyok? *Iffjúmunkás* XVI. (42) (1972. október 19.) 6.

1996 Magyardécei farsang. In: Barabás László – Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 241–243.

2001 *Borsszem Péter. Magyardécei népmesék.* Litera Könyvkiadó, Székelyudvarhely

2013 *A világenklő madár. Magyardécei népmesék.* Corvin Kiadó, Déva
BAUSINGER, Hermann

1989 Párhuzamos különidejűségek – a néprajztudománytól az empirikus kultúratudományig. *Ethnographia* C. (1–4) 24–37.

BEKE György

1979 Hol is van most Balla Tamás? *Falvak Dolgozó Népe.* XLIII. (1688) (1979. október 27.) 6.

BÍRÓ Zoltán

1987 Egy új szempont esélyei. In: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 26–48.

BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.)

1987 *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.)

2004 *A kulturális örökség.* L'Harmattan Kiadó, Budapest

FARAGÓ József

1967a Hogyan gyűjtjük a népmesét? *Pionír* XVIII. (20) (1967. május 20.) 1.

- 1967b „Nagy” népmesegyűjtési pályázat – kis mesegyűjtőknek. *Utunk* XXII. (26) (974). (1967. június 30.) 1, 4.
- 1968 Akiről még hallani fogunk. *Ifjúmunkás* XII. (2) (1968. január 11.) 5.
- 1969 Mesegyűjtő diák. *Utunk* XXIV. (50) (1102) (1969. december 12.) 1, 8.
- 1970 Még egy levél Zsuzsi babához. *Előre* XXVI. (7185) (1970. december 13.) 3–4.
- 1973 Nemzetiség és folklór. In: *Korunk évkönyv 1973. Tanulmányok a romániai magyar tudományosság műhelyéből*. Korunk, Kolozsvár, 135–146.
- FAIRCLOUGH, Norman
- 2014 Critical Discourse Analysis. In: Gee, James Paul – Handford, Michael (eds.): *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, Routledge, London–New York, 9–20.
- FOUCAULT, Michel
- 1991 A diskurzus rendje. *Holmi* III. (7) 868–889.
- GÁLFALVI György
- 1971 Üzent Magyardécse. *Igaz Szó* XIX. (5) 734–737.
- GYÁNI Gábor – LÁCZAY Magdolna (szerk.)
- 2008 *Generációk a történelemben. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2007 évi konferenciájának kötete*. Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület–Nyíregyházi Főiskola gazdasági és Társadalomtudományi Kara, Nyíregyháza
- HORVÁTH Pál
- 1967 Irodalmi kör. *Utunk* XXII. (11) (1967. március 17.) 4.
- 1969a Utánozni szabad. *Ifjúmunkás* XIII. (4) (616). (1969. január 23.) 5.
- 1969b Hol volt, hol nem volt... *Utunk* XXIV. (26) (1969. június 27.) 8.
- HUNYADI András
- 1956 *Erővel is, ésszel is. Zselyki és decsei népmesék*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest
- KESZEG Vilmos
- 1978 Hogyan tovább, Balla Tamás? *Falvak Dolgozó Népe*. XXXVIII. (25) (1618) (1978. június 20.) 5.
- 2005 Az etnográfiai leírás mint olvasmány a helyi társadalomban. In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 315–340.
- KOVÁCS Ágnes
- 1971 Fehér Virág és Fehér Virágszál. *Ethnographia* LXXXII. (3) 448.

MIKÓ Imre

1970 Fehér Virág és Fehér Virágszál. Magyardécesei népmesék. *Utunk* XXV. (52) (1156). 4.

NAGY Ilona

2015 A Grimm-meséktől a modern mondáig. Folklorisztikai tanulmányok. (szerk. Gulyás Judit) L'Harmattan Könyvkiadó–MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest

NÉMETHI Rudolf

1971 Egy pályázat eredménye. *Előre* XVII. (1971. április 22.) 3.

NYÍRI Kristóf – SZÉCSI Gábor (szerk.)

1998 *Szóbeliség és írásbeliség. A Kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig.* Áron Kiadó, Budapest

RÁDULY János

1971 Magyardécesei népmesék. *Falvak Dolgozó Népe* XXVII. (9) 7.

SONKOLY Gábor

2009 Léptékváltás a kulturális örökség kezelésében. *Tabula* XII. (2) 199–210.

SZABÓ Zsolt

1976 Irányított néprajzi gyűjtő-versenyek általános iskolás tanulókkal. In: Kós Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 73–86.

2016 A *Jóbarát* néprajzi gyűjtései 1968–1980 között. In: Keszeg Vilmos – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 24. Hagyomány és örökség a romániai magyar néprajzkutatásban.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár. 271–282.

SZÉKELY Ferenc

2016 *Órhelyen gyűjtött jeltüzek.* Üveghegy Kiadó, Százhalombatta

TAR Károly

1972 Hol van Balla Tamás? *Ifjúmunkás* XVI. (39) (1972. szeptember 28.) 4–6.

Mellékletek

1. Petre Judit levele – az Ifjúsági Könyvkiadó szerkesztője; Bukarest, 1969. április 3. (írógéppel írt levél)

Kedves Balla elvtárs,

Mi tagadás, lámpalázzal kezdem a kiadó legifjabb munkatársához intézett soraimat. Nem kétlem, ugyanolyan izgalommal vette át testes borítékunkat, mint amilyennel mi postáztuk. De kölcsönös izgalmon túl kiadó és fiatal szerző egyaránt örül annak, hogy ez a megállapodás létrejöhet. Közlöm immár hivatalosan, hogy az Ifjúsági Könyvkiadó magára vállalja Balla Tamás mesegyűjtésének kiadását. Ilyen értelemben állítottuk ki a szerződést. Kérjük Balla elvtársat írja alá, és mindhárom példányát postázza címünkre iktatás végett.

Mivel ez a szerződés nemcsak első, de életének egy igen fontos mozzanata, engedje meg, hogy mi, a készülő meséskönyv szerkesztői elsőként gratuláljunk a szerzőnek, és kívánjunk neki egy gyönyörű pályát az írás mezején.

Kérem, szíveskedjék tájékoztatni, mennyiben sikerült a tavaszi szüenidő alatt gyűjtését lejegyeznie? Faragó József tudományos kutató volt szíves értesíteni, hogy eltökélt szándéka volt Tamásnak épp a szüenidő alatt munkáját befejezni. Közlöm továbbá, hogy kötetéhez rajzokat, illusztrációkat tervezzünk. Amikor a kézirat végleges formát nyer, akkor fogjuk eldönteni, kit kérünk fel a teendők elvégzésére.

Szívesen vesszük, ha életéről tájékoztat. Azt hiszem, csak megkönnyítem a feladatát, ha egy úrlapot mellékelek. Kérem töltsse ki, és küldje majd a szerződéssel együtt hozzánk.

Szeretettel köszönti magát az Ifjúsági Könyvkiadó magyar szerkesztősége nevében

Petre Judit
osztályvezető

2. Petre Judit levele – az Ifjúsági Könyvkiadó szerkesztője; Bukarest, 1969. április 26. (írógéppel írt levél)

Kedves Balla elvtárs,

Levelét megkaptuk, és a hozzánk intézett sorait meghatódva olvastuk. Hírei, még így is, hogy a kedves mesemondó bácsi nem a legjobb egészségi állapotban volt, rendkívül kedvezőek. Tamás csak rendezze úgy dolgait, hogy mindjárt az iskola befejezése után folytathassa munkáját, és nyár derekán, legkésőbb, pontot tehessen rá. Persze nem tudhatom, hogy ez mennyiben lehetséges. Valószínűre veszem, hogy a drága mesemondó bácsinak, amikor egészséges, valósággal ég a munka a talpa alatt. De talán esténként, ünnepnapokon, egy-egy borúsabb, esősebb napon együtt lehetnek majd. Sejttem, hogy óriási segítséget jelentene Tamás számára egy kézi tranzisztoros magnó. Még nem tudom, miképp segíthetnék én ezen, de utána nézek, és pontosabb adatokat közlök arról, hogy hol lehet kapni, és kb. mennyi az ára egy ilyen készüléknek. Ha másként nem, esetleg egy előleg

a szerzői tiszteletdíjából oldhatóvá tenné a beszerzést. Persze, nem tudhatom, hogy Tamás miként vélekedik, kérem tehát, legyen olyan szíves és tájékozotasson álláspontjáról.

Küldöm a szerződés másolatát. Ez immár hivatalos irat. Tamást illeti. Tegye el értékpapírjai között, esetleg irattárába. Ha történetesen a személy-irattár még nincs meg, akkor máris hozzá kell látnia a megteremtéséhez.

Búcsúzóul, kedves Balla Tamás, jó tanulást, iskolai dolgozataihoz sok sikert kívánunk, és szeretettel üdvözljük.

Az Ifjúsági Könyvkiadó magyar szerkesztősége nevében

Petre Judit
osztályvezető

3. Petre Judit levele – az Ifjúsági Könyvkiadó szerkesztője; Bukarest, 1969. május 15. (írógéppel írt levél)

Kedves Balla elvtárs,

Levelét megkaptam. Érdeklődtem a kézimagnó után, és némi eredményt is közölhetek már: Találtam egy mérnöknel egy amerikai gyártmányú kézimagnót. Eladja, mert sürgősen pénzre van szüksége. Háromezeröttszáz lejt kér érte.

Megvizsgáltam az előleg lehetőségét is: intézményünk 2400 lejt tudna június elején folyósítani Balla elvtársnak. De persze ez az összeg nem elég. Nos kérdés, volna-e valamilyen mód a hiányzó összeget előteremteni?

Ha elszalasztjuk ezt az alkalmat, nem kell különösebben búslakodni, majd akad más. Hátha találunk egy olyan ajánlatot, amely szerzőnk zsebéhez mérődik. Egyik munkatársam, persze ezelőtt pár évvel, csak 1500 lejt fizetett egy kézimagnóért. Igaz, annak a minősége nem kifogástalan, míg a fentemlített készülék remek állapotban van.

Mindenképpen gondoljon utána mindannak, amit írtam, hiszen egy ilyen készüléket hosszú időre veszi meg az ember.

Kedves Balla elvtárs, bármint döntene is, kérem, föltétlen értesítsen engemet. A készülő anyagot mind Faragó elvtárshoz kell ezután is folyósítania.

Szeretettel üdvözlöm és értesítő sorait várom.

Petre Judit
osztályvezető

4. Ortutay Gyula levele – Budapest, 1971. március 8. Magyar Tudományos Akadémia, Néprajzi Kutató Csoport

Kedves Barátom!

Most érkeztem haza némi kis szabadságról, ezért késik a válaszom. Igyekszem hamarosan küldeni a „Kis magyar néprajz” című könyvem, és néhány tanulmányomat az Ön számára, bár elég rossz tapasztalatunk van a postával, remélem ajánlott küldeményként megkapja majd ezeket a könyveket. Örülnék, ha szívesen

fogadná. Bármilyen szakmai kérdésben szívesen állok rendelkezésére, szívesen adok tájékoztatót, valami segítő útbaigazítást.

Az egyetemi felvétellel kapcsolatban mindjárt tudnék adni egy tanácsot: nem kell félni a felvételitől, a felvételre tanulni kell, és jókedvűen odamenni. Ez persze olcsó tanács, de nincs jobb, a magyarországi egyetemi felvétellel is ötször, tízszer annyian jelentkeznek a bölcsészkarra, mint ahány hely van. S ha az első évben nem sikerül a felvételi, meg kell kétszer, háromszor is próbálni. Tudom, hogy nagy anyagi gond ez, és nem könnyű elhatározás, de erre nincs jobb tanács.

A néprajz különben olyan szerencsés studium, hogy azt mindenféle munkával kapcsolatban lehet folytatni. Aki vidéken él, az mindig gyűjthet. Különben a nagy városok munkásszállásain is van mód gyűjtésre. Ismerem nőgyógyászt, aki teljesen feltáratlan területen, a népi hiedelmek világában egész kötetre való anyagot gyűjtött össze. Az Ön eddigi gyűjtése azt mutatja, hogy jó gyűjtő lesz a továbbiakban is.

Munkájában bízva, sok szeretettel üdvözl:

Ortutay Gyula

5. Ortutay Gyula levele – Budapest, 1972. január 5. Magyar Tudományos Akadémia, Néprajzi Kutató Csoport

Kedves Barátom!

Megkaptam kedves levelét és üdvözlő kártyáját. Én is sok boldogságot kívánok és sok eredményes munkát a jövő esztendőre az Ön előtt álló évre. Nem tudom, látták-e a Népszabadságban megjelent cikkemet, amit Kallós Zoltán könyvéről írtam. /Népszabadság, 1971. X. 22./ Ebben a bírálóban Önről is, Faragó Józsefről is megemlékeztem. Őszintén örülök annak is, hogy közösen szervezett gyűjtőútra indulnak. Remélem, jó eredményeket érnek majd el. A Kis magyar néprajz-ban írtam én arról, hogy azokat a „tudó” vagy tudós asszonyokat, hogyan lehet megfagatni. Az biztos, hogy fiatal férfi előtt nem könnyen nyilatkoznak meg. Ilyenfajta témákról, hiedelmekről, babonás eljárásokról asszonyok szívesebben beszélnek egymás között. Tehát egy öregebb asszonyt kellene megkérni, az tud az ilyen gyűjtésben segítségünkre lenni. Az Önök Kolozsvári Néprajzi Intézetében vannak kitűnő kutató asszonyok – ezeket a föladatokat, bizony, nekik kell hagyni.

Sok szeretettel üdvözl
Ortutay Gyula

6. Kovács Ágnes levele – Budapest, 1973. VIII. 3. (részletek a levélből)

Kedves Tamás!

A Kossuth Rádió illetékesei továbbították hozzám köszönő sorait. Örülök, hogy hallotta a „Fehér Virág és Fehér Virágszál”-ról szóló ismertetést. Faragó Józsefet megkértem, tudassa az érdekeltekkel az adás időpontját, mert én jelenlegi címét

nem tudtam, de az idő nagyon rövid volt, féltem, nem érkezik meg az értesítés idejében. Örülök, hogy csalódtam s annak is, hogy az ismertetés örömet szerzett. A magyardécei népmesék nagyon tetszetek és tetszenek ma is, az imént írtam meg a könyvről a harmadik ismertetést. Lesz folytatása?

Még egy kellemes kötelességemnek szeretnék eleget tenni. Augusztus 15–20-án lesz Kalocsán az önkéntes gyűjtők találkozója. Ha abban az időben történetesen Magyarországon lenne, Magát is nagyon szívesen látnák, szállásáról, ellátásáról gondoskodnának. Kicsit későn szóltak nekem is, s így különös csoda kellene ahhoz, hogy 1973 augusztusában részt tudjon venni a IV. Dunamenti Folklor Fesztiválon, s ennek keretében is az Önkéntes Gyűjtők Találkozásán, de szerintem csodák nemcsak a mesében vannak.

Augusztus 18-án lesz Baján, ugyancsak a Fesztivál keretében a népi mesemondók első országos vetélkedője. Képzeld el, micsoda sikere lenne ott János bácsinak! Remélem, még jó egészségnak örvend s személyesen is módomban lesz megismerni.

7. Kovács Ágnes levele – Budapest, 1973. VIII. 28. (részlet a levélből)

A „Fehér Virág és Fehér Virágszál” című meséskönyv nagyon tetszett, ahogy ezt a Rádióban elhangzott ismertetésből is kihallhattad, s nagyon sajnáltam, mikor értesültem róla, hogy a gyűjtőnek nem sikerült tanulmányait folytatnia. Sajnos, ilyen messziről csak közvetve lehetek ebben segítségedre. Beszéltem a hugommal, aki Kolozsvárt él, s akinek legkisebb fia éppen most végzi a magyar–oros szakot ugyanott. Azt tanácsolta, keresd fel őket, talán ők segítségedre tudnak lenni abban, hogy egy év alatt a felvételire felkészülj. (...)

Ami a néprajzi kiképzést illeti, hát az bizony nem egyszerű, különösen Romániában nem az, ahol szakképzés csak közvetve van a román, ill. a magyar nyelv mellett, vagy az egyetemi tanulmányok után. Levelezés útján valakit néprajzossá, néprajzi kutatóvá kiképezni úgyszólván lehetetlen. Szakkönyveket, szakfolyóiratokat lejtuttatni hozzád sem olyan egyszerű, és most nem is szeretném velük elvonni a figyelmedet a felvételire való felkészüléstől. Ha beméssz Kolozsvárra a hugomékhöz, nekik jó könyvtáruk van, s szívesen adnak is kölcsön könyvet, csak persze nagyon kell rá vigyázni. Ha megtudod, hogy a felvételire milyen könyvekből kell készülnöd, és azok között esetleg van olyan, ami itt nemrégiben jelent meg, azt szívesen megküldöm.

8. Kovács Ágnes levele – Budapest, 1974. I. 7. (részlet a levélből)

[...] Megfelelő néprajzi képzést csak itt lehetne kapni, de a kijutás rendkívül bonyolult, s ha elvégzed, még mindig probléma marad az elhelyezkedés. Valamivel könnyebben járható az egyéves összevont képzés útja, de ahhoz előzőleg el kell végezni

ott az egyetemet, s a szakmában való elhelyezkedés annak a végén ugyanolyan probléma marad, marad tehát egyelőre az önképzés. Ha ebben valamiben segítségedre tudok lenni, szívesen megteszem. A népköltési szöveggyűjtéshez jelenlegi képzettséged is elegendő, azt érdemes folytatni, ha időd engedi, s jelenlegi munkahelyed közelében találsz Nagybátyádhhoz hasonló mesemondót. Ha a gyűjtemény jól sikerül, egyes darabokat, ahogy láttam, az ottani lapok le is hoznak, s ezáltal a nevedet még jobban megismerik, s nagyobb az esélyed az egyetemi felvételre és a szakmához való közelebb kerülésre is. – Ha anyagi lehetőségeid megengedik, kis szakkönyvtárat is össze tudsz magadnak hozni, a Kriterion kiadóvállalat évről évre jobbnál jobb néprajzi, népköltészeti könyveket ad ki, azokat érdemes rendre összegyűjteni s alaposan áttanulmányozni. Innen a szakkönyvek, szakfolyóiratok leküldése meglehetősen nehézkes. Ha látok valami olyasmit, ami úgy gondolom, hogy Téged is érdekel, megpróbálom lejuttatni.



Képek



1. Balla János és Balla Tamás, a mesemondó és a mesegyűjtő diák



2. Horváth Piroska, Faragó József, Balla Tamás és Horváth Pál



3. Balla János mesemondó és a besztercei Fialat Szívvel Irodalmi Kör magyardécei tagjai



4. A könyv borítója



5. Illusztráció Az arany búzakarász című meséhez – az erotikus tréfa



6. Cseh Gusztáv eredeti illusztrációja



7. Balla Tamás, 2016. október 31.



8. Balla Tamás és felesége, Balla Irén, 2016. október 31.

**Istoria recepției culegerii de basme populare
din Cireșoaia a lui Tamás Balla**

Îndemnat de un concurs lansat de ziarul *Pionír*, elevul de liceu Tamás Balla a efectuat o culegere de basme în satul lui natal între anii 1967–1969. Premiată, culegerea a fost publicată în anul 1970, republicată în anii 2001 și 2013. Pe baza articolelor din epocă, precum și a unui interviu, prezentul studiu reconstituie istoria cercetărilor întreprinse de ziare și reviste, concepțiile privind folclorul și metodele de culegere, normele transpunerii textelor orale în scris, din anii 1960–1980.

**The History of the Reception
of Tamás Balla's Folk Tale Collection from Cireșoaia**

Stimulated by a competition launched by the paper *Pioneer*, high school pupil Tamás Balla carried out a collecting work regarding the folk tales of his native village between 1967 and 1969. His work was awarded and also published in 1970, then republished two times, in 2001 and 2013. Based on the contemporary press material and an interview, the present paper offers a reconstruction of the research initiated by papers and periodicals, the concepts regarding folklore and its collecting, the norms of writing down oral texts in the 1960–1980s.